

творчої діяльності були конкретні двотактові слово-ритмічні відрізки. Їх пізніше використали в конструкції довгих восьмитактових ритмічних фрагментів.

Метою наступного творчого завдання було створення короткого вірша. Свободу тексту і його творення обмежувала восьмитактова ритмічна будова, а вірш треба було підписати під нею.

В останньому циклі музичних занять діти повинні були створити мелодію до готових ритмізованих прикладів. Народжувана мелодія – результат взаємодії емоційно-образної та інтонаційної сфери єдиного творчого процесу. Інтонація – важлива властивість музики, що відображає її функціональність і процесуальну природу, водночас, це – важливий компонент людської мови. Ось чому зв'язок музичного і літературного мистецтва лежить в основі мелодизації віршованих текстів.

Показниками сформованості творчих здібностей дітей на даному етапі організації цього процесу може бути ступінь розвитку уяви, що визначається оригінальністю створюваного емоційного музичного образу (ступенем порушення стереотипності образу); музично-слуховими уявленнями, які характеризуються знайденими засобами виразності музичного образу.

У процесі аналізу й усвідомлення результатів творчої діяльності школярі ознайомлюються з основними музично-теоретичними поняттями і опорними знаннями. Музичні знання при цьому здобуваються не шляхом тренування і за допомогою дидактичного методу пояснення, а самостійним пошуком потрібних засобів для розкриття емоційного образу в процесі імпровізації й аналізу типових прийомів музичної виразності. Вони фокусуються в нові знання про музику, але вже доступніші, які діти краще сприймають і запам'ятовують.

Які ж перешкоди можуть виникнути в процесі формування творчої особистості дитини під час музичного виховання?

Розвиток процесу формування творчих здібностей дітей ускладнюють різні бар'єри, зокрема психологічні, які треба знати, щоб ефективно долати і поступово запобігати їм.

Одна з головних причин загальмованості творчості дитини зумовлена її пізнавальною сферою (затухання винахідливості, зниження пам'яті, зростання тенденції до копіювання, неоригінальність власних думок) та емоційною (побоювання, що можуть бути висміяні її думки, незнання ситуації позбавляє творчу діяльність такого характерного для неї елемента, як радість).

Складається враження, наче окремі вчителі забули – основою творчості є розуміння того, що кожна дитина має в собі той живий паросток, який пробивається до пізнання світу, а умовою творчості є велика повага до цього паростку. Діяльність учителів, які не розуміють цієї істини, не враховують пізнавальних можливостей дитини, обмежує свободу її активності, внаслідок чого знижується рівень розвитку творчих здібностей особистості.

Переконані, зміле керівництво дитячою активністю в описаній сфері діяльності стимулюватиме творчі можливості особистості. Музичну творчість дитини слід розуміти не як мету, а як метод всебічного розвитку. Виховання через музичну творчість дасть позитивні наслідки, що мають важливе значення для індивідуального розвитку дітей.

Наталія Палій

ОСОБЛИВОСТІ АРТТЕРАПЕВТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ХУДОЖНЬО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Проблема негативного емоційного розвитку першокласників у сучасній масовій шкільній практиці обумовлена рядом зовнішніх та внутрішніх причин соціально-педагогічного характеру. Серед зовнішніх причин слід виділити, передусім, дефекти сімейного виховання, а також нашарування недоліків і прорахунків дитячих дошкільних установ та власне школи. Про це свідчать дані нашого дослідження. Так, серед 54% обстежуваних нами емоційно-неадекватних дітей – 14% першокласників живуть в неповних сім'ях; 6 дітей виховуються у сім'ях бабусі та дідуся; у 9%, за свідченням батьків, дітей ознаки хвилювання, тривожності, довготривалі депресивні стани були помітні ще у дитячому садку, проте практичної педагогічної допомоги ці діти не отримали; 46% батьків основною причиною несприятливого емоційного розвитку своїх дітей вважають "надмірне

завантаження", "складність навчальної програми"; батьки 6% учнів – хвилювання з приводу страху зробити щось "не так", "помилитися", агресивності однокласників, непорозуміння із вчителями тощо.

Внутрішніми причинами негативного розвитку емоційно-неадекватних дітей є індивідуальні психофізіологічні та особистісні порушення / генотип, стан здоров'я, домінуючі психоемоційні стани, рівень активності тощо /. Поряд із цим, аналіз причин несприятливого емоційного розвитку молодших школярів засвідчив, що ритм і умови нашого складного та мінливого часу загострюють чуттєвість дитини, підвищують рівень її тривожності. Адже депресивний стан батьків, їх хвилювання з приводу невпевненості у завтрашньому дні, а також матеріальна скрута так чи інакше впливають на емоційний стан і особливості формування особистості дитини, психіка якої надзвичайно пластична і реактивна у відношенні до динамічного ритму та умов сучасного життя.

Одним із найбільш ефективних шляхів подолання означеної негативної ситуації, на наш погляд, є метод арттерапевтичного впливу на емоційно-сміслову сферу учня у процесі залучення його до художньої діяльності. Арттерапія побудована на використанні мистецтва як символічної діяльності та заснована на стимулюванні креативних творчих процесів. Зрозуміло, що дітям із недостатньо зрівноваженою емоційною сферою необхідні додаткові можливості її компенсації. Саме в якості такої компенсації, зокрема певної адаптації, вивільнення від внутрішньої напруги та дискомфорту постає процес художньої діяльності. Адже художня образність у межах своєї умовної локалізації пропонує юній душі специфічний – художній – спосіб пізнання буття, який сприяє гармонізації стосунків із навколишнім. Недарма художня творчість завжди була і є засобом реалізації людських почуттів. Більше того, мистецтво, на думку Л.Виготського, можна вважати засобом вибухового зрівноважування дитини з навколишнім світом у критичні моменти її поведінки [1,236]. Виходячи з тези відомого психолога, мистецтво можна тлумачити як засіб зрівноважування дитини з буттям у драматичні часи її душевної кризи. Воно є виплеском величезної напруги, пристрасті, муки, провини, які не знаходять виходу, реалізації у буденних відносинах з оточуючим світом. Такий погляд на мистецтво обумовлює надзвичайно високий його статус у почуттєвому світі дитини і підводить до адекватного розуміння сучасних гіпотез про мистецтво як про систему самозахисту ноосфери [3,32]. Таким чином, арттерапевтичний творчий процес – це джерело нових позитивних переживань дитини, поєднаних з вивченням та реалізацією можливостей творчої експресії, що породжує нові креативні потреби та способи їх задоволення. Яким же чином відбуваються ці зміни у психіці дитини?

Відомо, що спілкування з мистецтвом здійснює відчутний фізіологічний вплив на організм цілому і, зокрема, на такі його функції, як пульс, дихання, артеріальний тиск, тонус судин та м'язів, моторну активність. Зміни фіксують не лише кардіограма та електроенцефалограма, змінюється й настрій. Адже мистецтво дозволяє вивільнити важкі неприємні ефекти та навіть перевести їх у протилежний стан. Художня форма, її особлива естетична організація здійснюють свої функції через звуковий аналізатор в музиці, м'язеву активність – у танці, рольове перевтілення – у драматичній грі. Проте, кожному з видів мистецтва, в більшій чи меншій мірі, властива інтенсивна, одночасна, об'єднуюча всі сили організму (особливо емоції, інтелект, мислення) напруга, що так необхідна для реконструкції конфліктної, травмуючої ситуації. Від дитини в цей момент вимагається певна робота волі, критичний аналіз естетичного матеріалу, а також фізичні зусилля. Інакше кажучи, важливим є не лише окремі механізми, але й загальний для усіх видів мистецтва глибинний життєвий сенс художньої діяльності, що допомагає учневі краще пристосуватися до зовнішніх та внутрішніх обставин. Отже, саме художня творчість є найкращим способом реалізації внутрішніх можливостей щодо компенсації, досягнення та підтримання рівноваги психічного стану дитини і, зокрема, її емоційної сфери.

Як відомо, важливе місце у проведенні психолого-педагогічної корекції емоційного розвитку дитини засобами арттерапії займає художньо-ігрова діяльність, яка історично пов'язана з теоретичними традиціями психоаналізу. Ігрова терапія започаткована в 20-х роках нашого століття у роботах М.Клейн / 1922 /, А.Фрейд / 1921 /, Г.Гут-Гельмут / 1926 /. Розвиток теорії та практики використання гри із корекційною метою довгий час здійснювався з допомогою двох підходів – спочатку психоаналітичного / М.Клейн, А.Фрейд /, а починаючи з 50-х років – гуманістично-

орієнтовного підходу / К.Роджерс, 1951; Г.Лендрет, 1994 / . Кожний з цих підходів реалізував у ігротерапії власне уявлення про психологічну сутність художньої гри, механізм її корекційного впливу та ефекти, що визначають позитивну роль гри щодо розвитку особистості дитини. У кожному підході була розроблена власна концептуальна схема та система понять: терапевтичний зв'язок, прийняття, співробітництво, вибір та відповідальність – в гуманістичній психології; аналітичний зв'язок, трансфер (перенесення) відношень, катарсис, сублімація – у психоаналізі. У той час, як представники психоаналітичного підходу пов'язують корекційні можливості гри з її символічним характером, прихильники гуманістично-орієнтованого напрямку головне значення надають практиці реальних взаємовідношень дитини і дорослого в процесі художньої гри. Водночас, ідеї про безумне прийняття дитини як особистості, а також ідеї про терапевтичне відношення як про умову самопізнання (К.Роджерс, 1969; Г.Лендрет, 1994) значно збагатили арттерапевтичну практику і розширили можливості її застосування з корекційною метою.

Останнім часом у наукових дослідженнях спостерігається підвищена увага до використання ігрового методу з метою корекції психологічного розвитку дітей (О.Захаров, 1982; А.Співаковська, 1989; В.Столін, 1989; Г.Прихожан, 1990; Н.Самоукіна, 1995; Р.Овчарова, 1996 та інші), що є тенденцією продуктивно-творчого переосмислення і збагачення теорії та практики ігротерапії на основі теорії психологічного розвитку дитини й теорії дитячої художньої гри (Л.Виготський, О.Леонтьєв, Д.Ельконін). Оскільки, на думку багатьох дослідників (Д.Ельконін, Е.Берн, Дж.Моренко та інші), гра є вільною від примусу, страхів та залежності від світу дорослих діяльністю, саме вона є ефективним засобом самодослідження дитиною власних почуттів і переживань, а також надійним місцем звільнення від емоційної напруги.

Значний інтерес становлять положення Л.Виготського, який характеризує художню гру як кращу форму організації емоційної поведінки дитини зазначав, що “вона завжди пробуджує ... сильні та яскраві почуття і вчить дитину не лише сліпо йти за емоціями, а й погоджувати їх з умовами гри та її кінцевою метою” [2,144]. Це дає нам підстави стверджувати, що емоції, які виникають у процесі художньої гри, дозволяють дитині зорієнтуватися в ситуації та віднайти адекватний спосіб її вирішення. Поряд із цим, корекційні можливості арттерапії в продуктах художньої творчості надають особистості практично необмежені можливості для самопізнання, самовираження та самореалізації.

Таким чином, базовим, “модельним” видом діяльності для корекційної роботи з емоційно-неадекватними дітьми є саме художньо-ігрова діяльність, яка включає образотворчу діяльність, художнє переживання різних видів мистецтва тощо. Вона найбільш активно детермінує психічний розвиток дітей і має великий адаптаційно-біологічний смисл. Він полягає в тому, що художня гра безпосередньо пов'язана з руховою координацією, зором, мовою, мисленням і вимагає узгодженої участі цих та багатьох інших компонентів психічної діяльності. Більше того, в дитячому віці гра сприяє формуванню мислительного, асоціативно-мовного апарату, координації зору з руховими функціями. Саме в зображувальній формі художньої гри найбільш виразно і зрозуміло виявляється дія компенсаторних механізмів, що так необхідно в процесі корекції емоційної сфери учнів.

Психологи визначають два основних механізми психологічно-корекційного впливу стосовно арттерапії. Перший полягає в тому, що мистецтво дозволяє в особливій символічній формі перебудувати конфліктну травмуючу ситуацію та знайти її вирішення через реконструкцію цієї ситуації на основі креативних здібностей суб'єкта. Другий механізм поєднаний з природою естетичної реакції, що дозволяє змінити дію “афекту від болюсного до того, що приносить насолоду” [1,70].

Отже, метод арттерапії є незамінним у випадках емоційних порушень, а також при низькому рівні розвитку ігрової діяльності дітей. Саме арттерапія надає широкі можливості для емоційного відреагування соціально-можливим способом. “Подолання формою змісту” не лише забезпечує катарсис як найвищий вид емоційного відреагування / Л.С.Виготський, 1987 /, але й опредмечує афект, відкриває принципово нові можливості усвідомлення та дослідження дитиною власних почуттів, дозволяє особистості підвестися на вищий щабель свого розвитку.

У випадках труднощів спілкування, несформованості комунікативної компетенції, що є характерним для емоційно-нестійких дітей, арттерапевтичний метод дозволяє педагогу або

вихователю якнайкраще поєднати індивідуальний підхід до учня та групові форми роботи. Це, в свою чергу, полегшує процес комунікації, опосередковує його спільним творчим процесом та його продуктом.

Таким чином, використання методу арттерапії у процесі художньо-ігрової діяльності дає підстави розглядати його як кращий засіб досягнення та підтримання рівноваги психічного стану дитини і, зокрема, її емоційної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова / . - М.: Мысль, 1991. – 480 с.
3. Ноосфера и художественное творчество. – М.: Знание, 1991. – С.30-45.

Зоряна Чоловська

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Духовне багатство, культурний рівень людини пов'язані з її художньо-естетичним вихованням, з вмінням бачити, розуміти, правильно оцінювати прекрасне. Велика роль у художньо-естетичному вихованні належить найпопулярнішому виду мистецтва – музиці, яка здійснює величезний емоційний вплив на особистість, розвиває її духовне начало, стимулює творчий потенціал, визначає ставлення до дійсності.

Але попри визнання великого впливу музики на формування і виховання духовної сфери людини, недостатня увага звертається на проблеми розвитку музичної освіти в сучасних умовах роботи школи, зокрема на підготовку учнів до музично-виконавської діяльності. Вже на початковому етапі навчання музики діти пізнають все значення виконавської майстерності. Всяке художнє досягнення (навіть на початковому етапі навчання) пов'язане з наполегливою, тонкою, копіткою роботою, з затратами великих духовних сил. Завдання завершеності виконання – це одне з найважливіших педагогічних завдань музичного навчального процесу. Виконавство допомагає усвідомити учням значення оволодіння майстерністю виконання, яке відкриває їм шлях у світ прекрасного. Естетичне задоволення, яке учень отримує від виконавської діяльності, має велике виховне значення. З раннього віку дитина підпорядковується впливу зовнішнього світу в усіх його проявах. Це викликає активну реакцію на явища дійсності, прагнення пізнати їх, емоційно пережити. Відображення в художніх образах явищ дійсності викликає у дітей у процесі виконання відповідну реакцію. Сила і значення загальновиховної ролі музично-виконавської діяльності полягає ще й у тому, що вона вимагає досягнень високих показників, зосередженості, уваги, настирливості і свідомої дисципліни, які використовуються і в інших галузях навчальної роботи.

На жаль, нині незаперечним є той факт, що багато випускників музичних шкіл “залишають” музику так і не навчившись слухати і сприймати її, отримувати від неї естетичну насолоду. А в деякого виробляється навіть стала негативна реакція на музику як на щось недоступне їхньому розумінню (В.Щацька, О.Апраксіна, Г.Нейгауз, О.Алексєєв та інші). Масовість цього явища змушує замислюватись над його причинами. Найбільш імовірно, що воно викликане рядом суперечностей, які на даний час виникли в музичній практиці, а саме:

1. Між необхідністю залучати дітей до кращих надбань світової класичної спадщини й обмеженими можливостями безпосереднього спілкування з музикою, яке можливе лише в концертних залах, тобто з “живим” її виконанням, яке відзначається більшою емоційною впливовістю і справляє глибші враження, ніж музичний запис.
2. Проблема, що виникає внаслідок різниці вікового сприйняття і відтворення “дорослого” виконавця і дитячої аудиторії, яка краще сприймає виконання музичних творів своїми однолітками. Це ускладнює встановлення контакту і взаєморозуміння між виконавцем і слухачем, а звідси – суперечність між бажаною і необхідною для аудиторії організацією музично-виконавської діяльності учнів і відсутністю відповідних організаційних форм у концертній практиці.